

P. TOGLIATTI AZ OLASZ FASIZMUSRÓL

Palmiro Togliatti: Predavanja o fašizmu. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1981.

A mű eredeti címe: Lezione sul fascismo. Editori Riuniti, Roma, 1970. (1—182. oldal).

A kötet tartalma: Ernesto Radjioneri, Predgovor; Osnovna obeležja fašističke diktature; Buržoaska partija novog tipa; Nacionalna fašistička partija; Fašističke organizacije vojne propagande; Fašistički sindikat; Organizacija za rekreaciju posle radnog vremena; Fašistička politika na selu; Korporativizam. Dodatak: U čemu je snaga italijanskog fašizma? Mirjana Janković: Pogovor.

A jugoszláv munkásmozgalmi köztudatban élénken él Palmiro Togliattinak, Antonio Gramsci meghitt elvbarátjának és közeli munkatársának emléke, aki megmenekült Mussolini börtöneitől, aki a Kommunista Internacionáléban és a spanyol polgárháború idején felelős tisztségeket töltött be, majd a háború után ugyancsak nagy feladatokat vállalt Olaszország demokratikus megújulásában. Miniszter is volt és sokat tett azért, hogy az Olasz Kommunista Párt a korszerű követelményeknek megfelelő politikai erővé alakuljon, jelentős érdemei vannak az olasz párt és a Jugoszláv Kommunista Szövetség jó viszonyának helyreállításában és kifejtésében, valamint az OKP korszerű eurokommunista irányzatának megalapozásában. Kevésbé ismertek viszont részletes álláspontjai és elméleti munkásságának azok a sarkalatos pontjai, amelyeket 1964-ben bekövetkezett hirtelen halála előtt vetett papírra Krím-ben. Ezek a tézisek a kommunista pártok jövőbeli kapcsolatát meghatározó elvekről, elképzelésekről vallanak.

A belgrádi kiadó vállalkozása tehát valóban hézagpótló, mivel nagy példányszámban (10 000) s aránylag olcsó zsebkönyvsorozatában adta közre a nagy érdeklődésre számot tartó könyvet. A könyv Togliattinak az 1935 januárja és áprilisa között megtartott előadásait tartalmazza (8. o.). Ezeket az előadásokat a Moszkvába sereglett Olasz KP akti-

vistáinak tartotta. Eszmeileg és elméletileg a Kommunista Internacionáléban megtartott (1935 augusztusa) beszámoló előtanulmányainak is tekinthetők. Kivétel a könyvben függeléként leközölt: *Miben rejlik az olasz fasizmus ereje?* c. tanulmány, amelyet a Kommunista Internacionálé elméleti folyóiratában (1934. októberi szám) jelentetett meg a következő címcímekkel: *A fasiszta párt, a burzsoázia új típusú pártja; A munkásosztály, a terror és a tömegek fasiszta megszervezése; A fasiszták manőverezése és szervezettsége; Tömegmozgalmak és a kommunista pártok késése.*

Előadásorozatában és tanulmányában (21. és 149. oldal) a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága XIII. kibővített ülésén hozott megállapításból indul ki, mely szerint a fasizmus „a fináncotke legreakciósbab, legsovínisztább, legagresszívebb csoportjainak nyílt terrorista diktatúrája” (Dimitrov). Körültekintő elemzésében bírálja a fasiszta rendszerek általánosítását. 1934-ben írt tanulmányában (151. o.) a következők olvashatók: „Bocsássanak meg, olvasóim, de kénytelen vagyok megismételni, hogy a fasizmus fejlődését és a fasiszta politikát tanulmányozva egy meghatározott országban, pl. az olasz fasizmusról alkotott megállapításunkat nem alkalmazhatjuk mechanikusan más országokra is. Hozzá szeretném fűzni, hogy nemcsak akkor, amikor a fasizmus jellegéről, hanem amikor politikája konkrét formájának vizsgálatáról van szó, fennáll a veszély, hogy indokolatlan általánosításba és üres semmitmondásba esünk...”

Togliatti figyelmeztetésének megerősítéseként megjegyezzük: ebben látjuk a fő okot, hogy a történészek és a társadalomtudósok általában nem látják, vagy nem elemezték, legalábbis a közép-európai fasiszta rendszereket. Mert Horthy rendszere fasiszta volt, függetlenül attól, hogy abban az időben alakult meg a Nyilaskeresztes Párt is, s nemcsak azért volt fasiszta, mert szövetkezett a fasiszta tengelyhatalmakkal s agressziót követett el a Jugoszláv Királyság ellen. Antonescu tábornok (román királyság) rendszere úgyszintén fasiszta maradt attól, hogy létezett Horia Şima vasgárdistáival, amelyet megsemmisített. De hasonló a helyzet Borisz cár Bulgáriájával is. Nem véletlenül jegyezte meg J. B. Tito sem a JKP V. (első, háború utáni) kongresszusán, 1948-ban, hogy helytelen katonai-monarchista diktatúráról beszélni 1929 januárjától (egyések még semlegesebben csak a dátumot használják a diktatúra jelzőjének), mert az valójában monarchofasiszta diktatúra volt. Togliatti fejtegetésével, különösen a kispolgárság fasiszta tömegmozgalmára, valamint a munkásosztály ellenszegülési képességére és hajlandóságára vonatkozó megállapításaival megmagyarázható, hogy miért volt képtelen Petar Živković tábornok, Sándor király bizalmasa, a hadsereg segítségével tartósítani ezt a fasiszta diktatúrát, s hogy miért vallott kudarcot Milan Stojadinović miniszterelnöknek az ország fasizálására tett kísérlete.

Togliatti hangsúlyozza, hogy a fasizmus kialakulásának megértéséhez (22. oldal) két lényeges tényezőt kell figyelembe venni: a burzsoázia diktatúráját és a nyárspolgári elemek mozgalmát, amelyekről Togliatti

megjegyzí: „Elméleti szempontból tekintve igen nehéz helyesen megérteni a két tényező közötti kapcsolatot.” De figyelmeztet is, hogy a nyárspolgári tömegmegmozdulás méretei és módja, a diktatúra megjelenési formája országoként különböző.

A mai olvasó számára már csak adalékok a munkáspártok történetéhez Togliatti azon fejtegetései, amelyek a fasizmus különféle, egyoldalú vagy téves meghatározását elemzik. Sokkal lényegesebb viszont, amit Togliatti az olasz burzsoá rendszer válságáról mond, arról, hogy a társadalmi és a gazdasági válság miatt az első világháború után az addigi intézmények nem voltak tovább alkalmasak a hatalmi rendszer biztosítására, s ezért le kellett rombolni őket. Ez egyáltalában nem jelenti a burzsoázia gyengülését a fasizmus megjelenése által, ahogyan egyesek hitték. Nagy hiba volt Togliatti szerint, hogy az Olasz KP nem ismerte fel idejében, hogy (25. o.) „... a fasiszta diktatúra bevezetése a munkásosztály harciasságától és eltökéltségétől, hogy védje a demokratikus intézményeket. Nehéz megsemmisíteni ezeket az intézményeket, ha a munkásosztály nem akarja. A demokratikus intézmények védelmében folytatott harc szélesedik és fokozatosan hatalmi harccá válik”. Nem nehéz felismerni, legalábbis nagy vonásokban, a mai eurokommunista osztálystratégia egyik kiindulópontját, amikor évtizedekkel későbben megint csak, de most valójában, a munkásmozgalom és a kisemberek tömege védelmezi a burzsoáziával szemben a burzsoázia által létrehozott demokratikus intézményeket, s ez a küzdelem még a gyökeres társadalmi átalakulás lehetőségével is kecsegtet, amikor a burzsoázia igyekszik leépíteni a demokratikus intézmények szerepét a meglévő tökése társadalmakban.

Amikor Togliatti határozottan ellenzi a fasizmus kialakulásának, ahogy ő nevezi: sematikus „elkerülhetetlenségének” álláspontját, hangsúlyozza, hogy téves a fasizmust a reakcióval, a terrorral és hasonlóval azonosítani, noha — állapítja meg Togliatti: „A fasizmus nemcsak a burzsoá demokratikus rendszerrel szembeni harcot jelenti. Ezt a kifejezést nemcsak akkor használhatjuk, amikor ilyen természetű harcról van szó, hanem minden olyan alkalomkor, amikor kialakul a munkásosztály elleni harc, amely nyárspolgári tömegbázisra alapszik...”

Togliatti tüzetes elemzés alá veszi, hogy miben hibázott annak idején az Olasz KP, amikor lebecsülte a nyárspolgárság és a nemproletár tömegek hangulati hullámzását. Nem kerülhette volna el a figyelmét az sem, hogy a nagyburzsoázia képtelen már befolyást gyakorolni a nyárspolgári tömegekre. Az OKP lebecsülte ezenkívül a háború utáni „elhibázott életű” egyének sokaságát is, akik megszokták a parancsolást és a létminimumon való tengődést, valamint a törpebirtokosok egy részének és a középparasztságnak az elégedetlenségét. Ezek ugyanis a háború utáni évek gazdasági nehézségei miatt megrekedtek, távlatukat vesztették. Ezekre támaszkodott az olasz fasizmus, s egy új típusú, szilárd politikai párttá szervezte őket, saját fegyveres pártosztagokkal. Maga a politikai párt mint mozgalom indult meg, falusi szervezkedési

mintákat alkalmazva a városi kispolgárság tömegeinek beszerzésére (32—34. o.). Az olasz fasiszta mozgalom, illetve párt szervezési rendszere, ideológiája kifejezetten eklektikus volt, s. Togliatti nagy tárgyismerettel elemzi, hogy honnét, milyen pártoktól — beleértve a szociáldemokrata és a bolsevik pártot is — vették programjuk lényeges tételeit. Eleinte azért is tűnhetett úgy, hogy a fasiszta mozgalom a tőkésék ellen irányul, mert helyeselte a munkások gyárfoglalásait 1919-ben és 1920-ban. Igaz, a falusi fasiszta mozgalom, amely mindjárt szervezett formában (a squadrizmus) jelentkezett, már az első világháború éveiben munkásellenes irányvételű volt. Togliatti ugyancsak a fasiszta szervezettség sajátosságának tekinti azt a nagy gondot, amellyel a szervezetek haderejét kialakították, s amellyel az olasz fasizmus politikai fordulatáig (ilyen nem egy volt) véghezvitték a teljes kádercserét, amikor az élvonalból visszavont káderek az államigazgatásban nemcsak hatásgyakorlási, de jól fizetett beosztáshoz is jutottak.

Már a politikai történelem tárgykörébe tartozik az a kacskaringós út, amelyet Mussolini bejárt a fasiszta mozgalom zömével, az olasz politikai színtér különböző erőivel és különböző módon szövődve (35—44; 151—156. oldal). Ezek során erőteljesen jelen van a felszínen az 1919-ig felfejlesztett fasiszta harci egységek nézete, amelyek radikalizmusa kifejezi a kispolgárság utópizmusát arra vonatkozóan, hogy magukhoz ragadhatják a hatalmat, de valójában a felszín mögött a burzsoázia akkori törekvése húzódott meg, ahogyan Togliatti hangsúlyozza, hogy a fináncotke demokratikus módszerekkel oldja meg Olaszország gazdasági és társadalmi válságát. Amikor ez nem sikerül, bekövetkezik a burzsoázia és a fasiszták kölcsönös közeledése. Ez a tömegek fasisztaellenes mozgalma és a népi rohamosztagok szembeszegülése ellenére is végbe megy.

Palmiro Togliatti részletesen elemzi a munkásosztály elleni differenciált terrort, ideértve a munkáspártok iránti különböző eljárási módot is. A harmincas évek derekán már leszűkült az olasz munkásarisztokrácia rétege, de még megmaradt a grafikus munkások szakszervezetének különállósága, amely átszervezés nélkül befogadta a fasiszta vezetőséget és továbbra is mint a munkásosztály külön rétege megőrizte kiváltságos helyzetét. Hasonló helyzetben voltak a fasiszta rendszer előtt és idején a kalapkészítő munkások is. A fasiszta rendszer kitermelte a munkásosztályon belül a saját munkásarisztokráciáját. Arról a kisszámú munkásról van szó, aki a fasiszta kényszerszakszervezeti tagságból kivált azáltal, hogy eszmeileg szilárdan kötődött a fasiszta rendszerhez.

De ezenfelül a fasiszta szakszervezetek saját kollektív szerződéseikben is differenciálták a munkásokat. Így a torinói kohászatban, Olaszország nehézipari központjában, nemcsak a nehézipari munkások, de általában valamennyi munkás bére magasabb volt, mint az ország többi részében. A kollektív szerződések megvalósulása a helyi körülményektől és a munkásosztály nyomásától függött, s ezek a különbségek még tovább differenciálták az olaszországi munkásosztályt. A fasiszta

rendszer csak látszólag enyhített a bérezési különbségeken, mert a műszaki fejlődés nagyszámú betanított munkás alkalmazását igényelte, s így megnőtt a betanított munkások száma is. Ily módon ismételtén nivellálódott a munkabérek szintje.

Hasonlóan jártak el a fasiszták a munkáspártok üldözésekor is. Itt ugyancsak differenciáltan valósították meg a munkásosztály élcsapatának megsemmisítési folyamatát (159. o). Ez az eljárás beillett az általános fasiszta módszerbe, miszerint nyílt erőszak nélkül ugyan, de gyakorlatilag mindenkit a fasiszta szervezetekbe kényszerítettek, majd szociális és sovinizta szólamok hangoztatásával egyengették a diktatúrához vezető utat. „Az Olasz Kommunista Párt ellen viszont szüntelenül, fenntartás nélkül és brutálisan alkalmazták a nyílt erőszakot és terrort, hogy kádereit és tömegkapcsolatait szétzúzzák, hogy megakadályozzák tevékenységét. A szociáldemokrata pártokat ugyancsak feloszlatták és törvényen kívül helyezték, éppúgy, mint a mi pártunkat — állapítja meg Togliatti. — Eleinte ellenük is terrort alkalmaztak, majd pedig áttértek az emberek korrumpálására, a fasiszta hierarchia tisztségeibe ültették őket stb. A terrort mint állandó fenyegetést a tömegekkel szemben is alkalmazzák, de nem mindig azonos és egyforma durva módon.” (159. o.)

Az Olasz KP tevékenysége szempontjából Togliatti határozottan szorgalmazza a fasiszta szakszervezetekbe való beiratkozást, amittől az idősebb munkásmozgalmi emberek az üldöztetések ellenére is tartózkodtak. Szükségesnek tartja, hogy a pártszervezetek régebbi begubózását a tömegekre gyakorolt állandó befolyásuk váltsa fel. E célból az olasz kommunistáknak attól a féllegális és legális munkaformától sem szabad visszarettenniük, hogy együttműködjenek az alsóbb fokú fasiszta szakszervezeti megbízottakkal. Példaképpen felhossa — s ez a mai olvasó számára hihetetlen —, hogy a fasiszták fegyveres őrseget álltak a kommunisták zavartalan pártösszejöveteléhez.

Togliatti külön előadásában foglalkozik a *dopolavoro*val, a dolgozók munka utáni művelődési szervezetével, amelyet tömeges formában az 1926-ban hozott fasiszta törvény intézményesít. Ez az egész országot átfogó fasiszta szervezkedés nem ütközött akadályba, s még csak konkurenciától sem kellett tartania, mert Olaszország munkásosztályának csak elvétve volt sport- és művelődési egyesülete, illetve kultúrklubja. Természetesen hamisnak nyilvánítja Togliatti a fasiszták állítását, mely szerint a *dopolavoro* szervezeteket már a világháború idején létrehozták a falusi fasiszta szervezetek.

Típusukra nézve nagyon sokfélék ezek a szervezetek, valóságos fasiszta tömegszervezetté válnak, tagkönyvecskével és havi tagdíjjal. Egy részük sportegyesület, más részük, a településeken, a valamikori borozgató társaságok jellegét tartotta meg, ismét másutt pedig művelődési tevékenységet fejtettek ki. Sajátságuk, hogy gyülekezési lehetőségeket nyújtanak a munkásoknak lakóhelyük közelében. A *dopolavoro* szervezetek alakulhattak a lakóhely szerint vagy vállalati szinten, sponttevé-

kenység esetén pedig egy nagyobb lélekszámot felölelő szervezetként is.

Mivel ez gyakorlatilag fasiszta kényszerszervezet és felöleli az egész munkásságot és kistisztviselőket, s mivel az általa nyújtott kikapcsolódáson és szórakozáson, sportoláson kívül, lehetővé teszi a tagság számára, hogy árendeménnyel jussan színház- és mozijegyhez, így a kommunisták is feladatuk kapják, hogy tevékenységet fejtsenek ki ezekben a fasiszta tömegszervezetekben. A kommunistáknak azok a szervezetek a legalkalmasabbak, amelyek a korábbi munkásklubokból alakultak, mert itt a fasiszta jellegű szervezeti forma rövid ideig maradt meg. A fasiszta biztos csak egy ideig volt teljeshatalmú, mert a tagság nyomására visszatért a régi vezetőségi demokrácia és a fasiszta megbízott megbékélt ezzel a helyzettel. Hasonló módon az újonnan megalakított lakóhely szerinti szervezetekben is könnyebben megbékélt a fasiszta felelős a tagság közhangulatával, s ezek alkalmasabbak voltak a kommunisták politikai tömegtevékenységéhez, mint a gyári szervezetek.

Togliatti elítélte (106—107. o.) az Olasz KP tagjai és az ifjúkommunisták vonakodását a dopolavoro szervezetekben való ténykedéstől, mivel itt található a munkásság nagy tömege, beleértve a munkásifjúságot is, amely gyermekkorától a fasiszta szervezetek befolyása alatt állt, s nem ismerte a munkásosztály hagyományait. E tekintetben Togliatti olyan határozott, hogy kimondja (106—107. o.): „A lehető legvilágosabb politikai vonalat kell meghatározni: a legöregebb és legismertebb elvtársaknak be kell jutniuk a dopolavoro szervezetekbe, s addig kell ott tevékenykedniük, amíg ki nem dobják őket. Maga a kísérlet, hogy kidobják őket, a politikai harc megindításának oka és tartalma lehet. Természetesen, amennyiben hangsúlyozzák, hogy továbbra is tagok kívánnak lenni, hogy joguk van rá, mivel rendszeresen fizetik a tagdíjat stb.” Togliatti leszögezi (111. o.): „Nekünk be kell vonulnunk az említett szervezetekbe és bennük kommunistáknak kell alakítanunk.”

A fasiszták falupolitikája Olaszországban, nemcsak tárgyilagos elemzése, de az Olasz Kommunista Párt helyes politikai vonalvezetésének kialakítása szempontjából is „az egyik legátfogóbb, legbonyolultabb és legnehezebb problémák közé” tartozik. (113. o.) A fasiszta uralom idején napirenden van a falu osztálydifferenciálódása, az olasz falun azonban ez a folyamat (117. o.) nem nyert osztályharcos formát. A falu még mint reális közösség létezik, s a közép- és szegényparasztok — igaz más-milyen kiindulópontból — elfogadják a gazdagparasztok alapvető társadalmi álláspontjait. Ez az álláspont viszont a birtokviszonyok birtokvásárlással történő megváltoztatása és a földfoglalás forradalmi módszereinek megakadályozása. Ezért a fasiszta legradikálisabb kezdeti programjai nem a gyári munkásság, hanem a gazdagparasztok és nagybirtokosok érdekei alapján a falusi agrárproletariátus ellen irányulnak. A fasiszta tömegbázisa kezdetben a gazdagparasztok és a nagybirtokosság, illetve azok a falusi rétegek, amelyek megtollasodási lehetőséget látnak benne.

Más kérdés, hogy Olaszországban a fasiszták hatalomra jutásuk után

a gyáriparnak kedveztek és a banktőkét támogatták, anélkül, hogy a gyári munkások bérének csökkentését szorgalmazták volna. Ezért a fasizmus idején — hangsúlyozza Togliatti — (118. o.) „... az ipar hirtelen fellendült, mind számszerűen, mind technikai szint és szervezetség szempontjából”, majd hozzáfűzi: „... az ipari fejlődés pedig a falu elszegényedésével járt, már csak azért is, mert az ipar elnyeli a munkaerő nagy részét. De nemcsak azért, hanem azért is, mert a fasizmus az ipar érdekeitől vezérelve olyan adóztatási politikát folytat, amely a parasztság ellen irányul”.

A fasizmus hatalomra kerülését vizsgálva Togliatti megállapítja, hogy azért vált a falu a fasizmus tömegbázisává, mert a középparasztság a Szocialista Párt helytelen politikája következtében az agrárproletariátus nyomása alá került, és mert a Szocialista Párt nem volt képes hidat verni a falusi törpebirtokosok, a középparasztnak és a városi munkásság között. Amikor az 1926—1927. évi agrárválság kialakul, ami a falu elszegényedését is jelenti, meginog a fasizmus falusi tömegbázisa. A falusi középburzsoázia és a kispolgárság ugyanis megrettent attól a politikától, amely más társadalmi osztályoknak, a kapitalistáknak és a bankároknak kedvezett. Ezért a fasiszta rendszer újrafogalmazza falupolitikáját, különösen akkor, amikor hozzákezd a totalitárius állam megszervezéséhez.

Togliatti figyelmeztet (118—119. o.) a fasiszta rendszer újrafogalmazott falupolitikájával kapcsolatban: Nem hunyhatunk szemet azon eredmények fölött, amelyeket a fasizmus elért ezzel a politikával. Hibáznak azok, akik könnyen veszik azt, ami „a gabonacsata”, „a földek általános vízrendészete”, „a mezőgazdaság megszervezése” és „a napszámok megszüntetése” mögött van. Mindegyik területen, amelyekre a fasizmus megfogalmazta hangzatos jelszavait, impozáns eredmények is vannak, melyeknek célja a falusi osztályviszonyainak megváltoztatása volt. Nagy figyelmet kell szentelni azoknak a politikai következményeknek, amelyek ezekből az intézkedésekből származtak”.

A „búzacsata” alapvető intézkedése — a demagóg szólamoktól eltekintve — elérte a területegység szerinti nagyobb hozamot, mert nagyon csekély volt az új földterület, amelyre még kiterjedhetett a búzavetés. A belterjesebb búzatermesztés ugyanis a jobb megművelést, a fokozottabb gépesítést és a több műtrágyahasználatot vonta maga után. Ez viszont a búza egységárának nagyobb költségeit is jelentette és a búzatermesztés tőkeigényességének növekedését. A kulcskérdés a behozott búzára kivetett magas védővám volt, ami jelentős árnövekedést biztosított a hazai búza számára a világpiacon árákhoz viszonyítva, s ezzel magasabb kenyérrájakat is. Ezzel adózott az egész lakosság a „búzacsata” eredményeinek, pénzügyi biztosításának, szociológiailag a nem árutermelő törpebirtokost nem részesített előnyben, de annál inkább elősegítette a falusi nagybirtok korszerűsítését és további gazdasági erősödését, míg a középparasztságot a bankok és uzsorások karjaiba hajtotta, mert képtelenek voltak belterjesebben idegen tőke nélkül gazdálkodni. Különösen ked-

vező helyzetbe került „a búzacsata” politikájának megvalósítása során a mezőgazdasági gépipar mellett a műtrágya-, illetve a vegyipar, tekintettel arra, hogy a Montecatini Tröszt teljes egészében uralta az olasz műtrágya belső piacát és monopolisztikus árakat diktálhatott. A „búzacsata” valójában a fináncnövekedés előrenyomulását jelenti az olasz falun.

Az „általános vízrendészeti” politika hangzatosan 2 000 000 hektár termőföldre való átalakítását hirdette meg. Ettől az intézkedésektől azonban fokozatosan elállt a fasiszta rendszer, s az eredeti tervet 79%-kal csökkentette. Élcelődhetünk — Togliatti szerint — annak a propagandisztikus lármának a rovására, amellyel meghirdették az eredeti tervet, azon szociális következményekére viszont aligha, amelyek az új földterületek meghódításával megváltoztatták az olasz falu társadalmi szerkezetét.

Az új földterületek meghódítási intézkedéseinek csak az első szakasza volt a lecsapolás, a másik a hegyvidéki bozótos területek és a frissen lecsapolt mocsaras területek tényleges megművelése, amely már a konzorciumok irányításában történt. A konzorciumokon belül a nagybirtokosoknak volt legtöbb befolyásuk, a középbirtokosok már a belső viszonyok alapján csatlakoztak csak. Az ilyen szervezetek hitelt vettek igénybe és joguk volt a végtermékek árát is megszabni egy-egy konzorcium tagjai számára. Törpebirtokos csak kivételesen jelentkezték egyes tartományban konzorciumtagként, akkor is alárendelt szerepben. Valójában, ahogyan Togliatti megállapítja (125. o.): „A konzorcium a nagytermelők eszköze, a törpebirtokosok és középtermelők maguk alá rendelése érdekében.”

Ezzel párhuzamosan az adóztatási rendszer aránytalanul nagyobb súllyal nehezedett a középparasztra és a törpebirtokosra, mint a nagybirtokosra, mert külön megadóztatta a kocsitartást, a disznóvágást, a kutyatartást, a vadászpuskát stb. Ezért évről évre növekszik a csődbe jutott kisbirtokosok és törpebirtokosok száma, különösen a hegyvidéken, de a síkságokon is.

„A napszámosok megszüntetése” fasiszta politikájának, amelynek sokan bedőlnek, kegyetlen háttére és tartalma van. Lényege, hogy a volt napszámosokat a nagybirtokosok legszilányabb földterületeire telepíti és szerződéssel kötelezi őket, hogy saját termelőeszközöket szerezzenek be, és egész családjuk dolgozzon, sőt még azt is megszabja, hogy mit termesszenek. Így végeredményben erős munkabevetés árán a termés egyharmadát mondhatja magáénak, anélkül, hogy tulajdonjogot szerzett volna, a félproletár rétegek viszont „elvesztették a napszámos tulajdonságaikat, de nem kapják meg a proletariátus tulajdonságait sem”. (126. o.)

A fasiszta rendszer falupolitikáját összegezve Togliatti többek között megállapítja (129. o.): „A fasiszták falupolitikájának általános eredményeként szűkült a fasiszta eredeti támasza falun. Amennyiben felteszük, hogy milyen ez az alap ma, a válasz csak az lehet, hogy tőkés, nagybirtokos. A fasiszmushoz kapcsolódik még a gazdagparasztok rétege

is. De a válság következtében körükben is nagy az elégedetlenség. A falusi dolgozók nagy számánál sokkal élesebben vetődik fel a földhöz jutás, mint azelőtt. Ma a proletariátus és a falusi dolgozók közötti osztályszövetség kialakításának tárgyi adottságai kedvezőbbek. Ez nem jelenti, hogy ez az osztályszövetség önmagától, automatikusan létrejöhet. A szubjektív körülmények viszont sokkal súlyosabbak. A kapitalizmus erősödése falun megnehezíti a forradalmi munkát. Az ellenőrzés formái, amelyek azelőtt falun sokkal enyhébbek voltak, ma sokkal átfogóbbakká váltak. Mindez széles körű, közvetlen és nehéz feladatokat állít eléink.”

Togliatti két záróelőadását az olasz fasiszta korporatív rendszernek szenteli. Fejtegetésére jellemző, hogy noha olasz hallgatóságához fordul, nemcsak a kész, már kialakult rendszert tárgyalja, ami jelen van kevés kivétellel a szakirodalomban, hanem vázolja a korporatív rendszer kialakulásának folyamatát is. Ez azért lényeges, mert a korporatív rendszer bevezetése jelen van mint cél a fasiszta mozgalom kezdetének ideológiájában.

Maga a megállapítás, hogy a korporativizmus kialakult formájában az olasz fasiszta állam formáját és a burzsoázia legreakciósabb része diktatúrájának ikendőzését jelenti — Palmiró Togliatti figyelmeztetése szerint (130. o.) — csak üres megállapítás, mert az annál több. Általában a fasiszta ideológia, s ez jelen van a németországi és osztrák fasiszták nézeteiben is, a korporativizmust tartja az osztályok együttműködési formájának a gazdasági szervezetség területén.

Eszmeileg a középkori céhrendszerből indultak ki (133. o.) és alkalmazásukat az osztályok együttműködésének keretszervezeteként létesítette a fasiszta rendszer. A korporativizmust hirdetve eleinte a fasiszta szakszervezeteket is szakszervezeti korporációknak nevezték. Togliatti megállapítja, hogy a korporativizmus nem a fasiszták találmánya. Eszméje jelen volt a szocializmus jobboldali, nyárspolgári áramlataiban a II. Internacionálé idején, és jelen van az első világháború utáni szocialistáknál Franciaországban Proudhon eszméinek időszerűsítése alapján. Mindenképpen a munkásmozgalom marxistaellenes áramlatait képviselték. A másik eszmei forrást Togliatti a katolikus szociális ideológiában látja (a Rerum Novarum és a Ruadragesimo anno pápai enciklikákra gondol.)

A korporativizmus megállapodott formájának kialakulása az 1934. évhez köthető. Mussolini ezt „... a kiegyensúlyozott gazdagság rendszerének nevezi, különös tekintettel a termelők, a technikai vállalkozók és a munkások korporációjának közös érdekeire, kibővítve a fogyasztók tanácsaival”. A korporativizmus kiterjesztésében sürgető körülményként jelentkezett a gazdasági válság, de lényegében a tőke koncentrációját segítette elő és a finánc-tőke helyzetének erősítését szolgálta. Társadalmi téren a munkásosztály elleni támadás ideológiáját képviselte, előnybe részesítve a különben is kiváltságos helyzetben levő tőkéseket. A korporációk megszervezésére akkor került sor, amikor már megszün-

tettek minden demokratikus szabadságjogot, amikor a munkások megfosztották képviseleti lehetőségeiktől, eltörölték a szakszervezeti szabadságjogokat, megsemmisítették az összes politikai pártot, amikor nem létezett már gyülekezési és sajtószabadság, s lehetetlenné vált minden szabad véleménynyilvánítás Olaszországban. (141. o.)

A 22 korporációban (az első csoport magába foglalja a mezőgazdasági termékek ciklusát, a második az ipar termelési ciklusát, a harmadik a szolgáltatásokat, de külön korporáció létesült a búza termesztésére és hasznosítására is) a munkaadók, a munkavállalók, a szakemberek és a fasiszta párt képviselői vannak jelen.

Togliatti a korporációkra vonatkozó elemzéseit a következő 6 pontban összegezi (147. o.):

„A témát lezárva szem előtt kell tartani a korporativizmussal kapcsolatos következő elemeket: 1. a korporatív rendszer szorosan kapcsolódik az egész politikai reakcióhoz, a demokratikus szabadságjogok lebontásához; 2. a korporatív rendszer megfelel a fejlettebb gazdaságnak, és azt a formát képviseli, amely révén a fináncióke igyekszik megszilárdítani helyzetét az ország egész gazdasági életében; 3. az államformának totalitáriusnak kell lennie, hogy ellenőrzése alatt tarthassa a dolgozók nagy tömegét; 4. a korporáció eszköz a munkástömegek mindennemű lázadásának elfojtására; 5. a korporáció ideológiai eszköz az osztálymegbékélés és együttműködés népszerűsítésére; 6. „antikapitalista” ideológiával álcázva magát a korporáció a kapitalista rendszer legreakciósabb szervezetét képviseli.”

Noha a közreadott Togliatti-könyv elsősorban eszmei-történelmi jelentőségű, kiadása ma is eseményszámba megy. Hozzásegít, hogy megértsük az olasz fasiszta rendszer belső szerkezetét, ezen túlmenően pedig jelen korunk újfasiszta irányzatainak veszélyét és működési mechanizmusát is megvilágítja.